

PETÓFI-FORDÍTÁSOK

Sava Babić: *Kako smo prevodili Petefija*. Istorija i poetika prevoda. Matica srpska, Újvidék, 1985

Szerzőnk célja, hogy átfogóan földolgozza a szerbhorvát Petőfi-fordítások történetét a kezdetektől a máig, ki-kiterve közben Petőfi szerbhorvát fordításának, fordíthatóságának, e fordítás sikerének, a siker titkainak poétikai megítélésére is. Témája természetéből fakadóan foglalkoznia kellett a szerb és horvát költők Petőfi-élményével, akkor is, ha az fordításban nem vagy csak alig reflektálódott. Đura Jakšić csak néhány apró részletet fordított tőle, éppúgy, mint később Krleža is, mégis ifjúkoruk nagy ideálja volt; Laza Kostićnak csak egy fordítását ismerjük (*Szabadság, szerelem. K ljubavi! K slobodi!*), de ez a legsikeresebb Petőfi-fordítások közül való.

Ugyanígy érdekelte szerzőnket az is, hogy a fordítók milyen általános fordítói elveket vallva vágtak neki Petőfi verseinek, s esetenként milyen, a magyar—szerb relációra nézve fontos tanulságokat szűrtek le a maguk vagy mások Petőfi-fordításaiból. Nem mellőzi Sava Babić annak vizsgálatát sem, hogy Petőfi legnyilvánvalóbb közvetlen szellemi hatásán kívül (Jakšić, Zmaj, Krleža...) a délszláv lírában kinél fedhető még föl párhuzamosság (Kranjčević, Šantić) vagy Petőfi szelleme mint költői téma (B. Brančić, A. Aškerc, Sv. Stefanović).

A Petőfi-recepciónak ezt a részét elég alaposan sikerült is kimerítenie. Csak sajnálhatjuk, hogy az egy Zmajt kivéve a fordítások elemzésének szemléltetésére már nem maradt annyi tere, hogy mindenütt bővebben idézze is az eredeti verset és a fordítást (vagy legalább ez utóbbit). Lelkiismeretesen áttekinti ugyan az egyébként 114 fordítótól származó összesen 658 fordításból (336 Petőfi-vers!) az értékesnek számítható összes fordítás kronológiáját, megfelelően minősíti is őket, itt-ott kiragadva néhány sarkalatos fordítói kérdést, néhány fogós problémát, amelyek megoldásának módja fontos tanulság lehet egy majdani (magyar—szerb) fordítói poétika részére. A Zmaj utáni korból azonban még számos rendkívül jól sikerültnek minősített fordítás sem kapott kellően gazdag szemléltetést (Brančić egyáltalán nem, Cesarić, D. Kiš, I. V. Lalić alig). A poétikai kérdések rendszerezését pedig a későbbi kutatásra bízva. Itt csupán fölveti a lehetséges témákat: a személy- és a földrajzi nevek, a reáliák, a címek a frázisok, a refrének fordítása; az adaptálás helye és mértéke; a „népies” versek kérdése; egy vers több fordításának egybevetése. Ez utóbbit alapozza meg könyvének és a fejezete, amelyben az *Egy gondolat bánt engemet* nyolc szerbhorvát fordítását állítja párhuzamba.

Szerzőnk bevallotta is Zmajt tekinti Petőfi legjobb és főleg legnagyobb hatású közvetítőjének, és ennek megfelelően szentel neki külön fejezetet. Természetesen Zmaj nagyszabású fordítói teljesítményét sem mérheti föl teljes mélységében még így sem. (Gondoljunk csak a *János vitéz*re!) Kiragadott példáival azonban jól el sikerül különítenie Zmaj Petőfi-megközelítéseinek fokozatait: a mai értelemben is elfogadható fordítást a „Petőfi nyomán” („po Petefiju”) megjelölésű átköltéstől és a parafrázistól vagy a közönséges inspiráló hatástól, amilyen bárhol is érheti a költőt.

Zmaj korában még a „posrbiti a istovremeno i ne obezmadžariti” (úgy szerbesíteni, hogy közben ne fosszuk meg magyar jellegétől) volt a műfordítás korszerű elve, amely ha lényegét tekintjük, mint elv, általánosan elfogadható ma is, hiszen a fordításnak a célnyelv természetét kell követnie, hogy jó vers legyen, de ugyanakkor tükröznie kell azt a kultúrát is, amely a kiinduló nyelvnek a sajátja. A különbség csak az, hogy Zmaj korában ezt még némileg más eszközökkel érték el. Míg a mai „magyaros” műfordítási gyakorlat (szemben a „franciá”-val) csak ritkán tér el az eredeti versformájától és metrikájától, Zmajnál még természetes volt, hogy a magyar népdalt imitáló Petőfi-verset a szerb népköltészet versformáira hangszerelje át. Sőt a fordító még azt is megengedhette magának, hogy szerb környezetbe ültesse át Petőfi témáit. Általánosan jellemző, hogy a versekből a negyvennyolcas szerb—magyar ellentétekből fakadó óvatosság miatt Zmaj igyekezett elhagyni a magyarságra, a magyar hazára való nyílt utalásokat, hogy némileg egyetemesítsen Petőfi „üzenetein”, bár ő Petőfiben egyébként — mint a szerző rámutat — csak a demokratikus liberalizmusig jutott el.

Ezzel a módszerrel Zmaj akárcsak Aranyt, Petőfit is olyan sikerrel közvetítette a szerb olvasóközönségnek, hogy egyes Petőfi-versek népszerűségben Zmaj eredeti költészetével vetekedtek, ami nagy szó, ha az akkoriban közkezen forgó, a népi lektúr szerepét betöltő Zmaj-kötetre, a *Pevanijára* gondolunk, amelyben néhány hatásosan „szerbesített” Petőfi-vers is szerepelt. Közülük való a *Falu végén kurta kocsmá* már-már parafrázisszámba menő szerb változata, a *Nakera j šora čadava mehana*, amely megfelelő dallamot is nyerve később elvegyült az eredeti szerb népdalokkal. A meghonosodásban, persze, nagy szerepe volt annak, hogy a Szamos — mint lokális jegy, elhanyagolható konkrétum — eltűnt a fordításból, s a környezet igényeinek megfelelően mind a vers atmoszférája, mind a megjelenített mentalitás átminősült. Ezt részben az is elősegíti, hogy a magyar nyolcast a szerb tízesre cseréli át, s hogy Zmaj az eredetitől szinte függetlenül komponálja meg a fordítás bevezető két szakaszát. Hasonlóképp *Pató Pál úr* Zmajnál *Braca Duja* néven éled újjá (egy másik fordítónál még beszédesebb névvel: *Nika Odlagalić*), s mint ilyen, nem a magyar nemes, hanem a tipikus szerbet testesíti meg. (Petőfi: „Ő magyarnak születék”; Zmaj: „To je srpsko od

vajkad”!) A maga módján Zmaj fordításainak hallatlan népszerűségére világít rá az az adatkuriózum is, hogy *Az őrültet* Zmajból fordította oroszra V. V. Umanov-Kaplunovszkij, majd oroszból Ivan Vazov bolgárra.

A Zmaj utáni időben Blagoje Brančić a legjobb fordító, aki fegyelmesebb és az eredetihez hívebb tolmácsa Petőfinek, de benne már valamivel kevesebb a költői erő. Akadt azonban Petőfinek Zmaj teljesítményéhez hasonlóan, terjedelemben szintén impozáns, sőt mennyiségileg azt jóval túl is szárnyaló közvetítője is, Horváth Béla, aki a zmajor módszerrel szemben úgy fordította „bunyevácrá” Petőfit, hogy közben a magyar verstan szabályait mechanikusan érvényesítette a fordításos versben (jambusait S. Babić nem is „jambi”-nak, hanem „jambuši”-nak nevezi). Ez a fáradozás már a kortárs Fran Galović ítélete szerint is csak irodalmiatlan és komolytalan kísérlet maradhatott.

Sava Babić nem hagy kétséget afelől, hogy Zmaj teljesítménye Petőfi közvetítésében akkor is páratlannak és megismételhetetlennek tekinthető, ha akadtak, akik nemcsak terjedelemben, de még hűségben is túlszárnyalták. S bár a II. világháború után a fordítás új poétikája a Petőfi-fordítások terén is eredményezett nagyszerű, új művészi értékeket (Cesarić, Kiš, I. V. Lalić), Zmajt még mindig fölveszik egy-két fordítással a legújabb kiadások is.

A Petőfi-recepció intenzitásának alakulása természetesen érzékenyen követte az időközben lejátszódott, gyökeres társadalmi változásokat. Az osztrák—magyar monarchiabeli szerbség számára Petőfi költészete az anyanyelv mellett kötelezően ismert államnyelven szólt; közvetlenül a monarchia fölbomlása s a nemzeti állam létrejötte után a délszlávok érdeklődése szinte teljesen meg is szűnt Petőfi iránt. Ami — ha a fordításirodalomnak pusztán információközvetítő szerepét néznénk — korántsem lenne logikus. Hiszen Zmaj olvasóközönségének nagy többsége eredetiben is értette a Petőfi-verseket. De éppen ez mutatja, hogy a műfordításra mennyire nem a *nyelvi* meg nem értést áthidalni hivatott tolmács szerepe hárul. Mai hazai műfordítás-irodalmunkat sem úgy kellene első sorban fölfognunk, mint nyelvi közvetítőt, hanem mint idegen kultúrák meghonosításának eszközét, mint a művészi teremtésnek rendkívül érdekes lehetőségét. Amely elősegítheti a célnyelv kifejezésbeli potenciáljának, lappangó, szunnyadó gazdagságának kibontakozását, megjelenítő képességeinek gyarapodását.

Szerzónk a magyar nyelv irigylésre méltó ismeretében mutat rá az olyan jelentésbeli finomságokra, hogy a *kékvirág* nem egyszerűen „plavi cvet”, hanem „búzavirág”; hogy a János vitéz *kőhaj(i)tásnyira* szavába képzőkkel-raggal mi minden van belefoglalva, amire Zmaj kénytelen volt új szót kiötlenni; vagy a *napom* nem „dan” kell hogy legyen, hanem „sunce”; az *ősz* a *Szeptember* végében konkrétan ugyan „sedina”, de már mint évszak, „jesen” is benne van.

Az imént említett új kor Petőfiben a nagy költőn túl ismét a forradalmárt fedezte föl és tette magáévá korszerű poétikai módszerekkel, s ehhez egy olyan szerencsés esetben, mint amilyen Ivan V. Lalićé, még a magyar nyelv ismeretére sem volt szükség. Igaz ugyan, hogy noha Lalić nagyszerű formaművész, egy másik költő, Danilo Kiš tolmácsolói, értelmezői segítségét is igénybe kellett vennie, hogy ne csak szellemében, hanem minden költői árnyalatában is hű közvetítője legyen Petőfinek.

Ötánuk azonban a művészileg teremtő Petőfi-fordításoknak úgyszólván teljesen vége szakadt. Véleményem szerint kissé optimista S. Babićnak az az elképzelése, hogy a következő nemzedékek is majd mind fölfedezik maguknak Petőfit (az „ironikus”-t), és újrafordítják. Ami, persze, úgy értendő, hogy Petőfinek sikerül még igazán „emberére akadnia”, aki az elődök mintájára, de a maga költői korának szellemében újra „szerbbé fogja költeni”. Kétségeink onnan fakadnak, hogy az irodalompolitika mindig aktuálisabb feladatokat diktál, amelyek együttélésünk frissebb igényeit hivatottak kielégíteni, s nem marad erő és idő ilyen haszontalannak tűnő kalandokra, sajnos. Különösen az előzmények ilyen lenyűgözően gazdag hagyománya után, amilyent ez az alapos munka fölvonultat.

TÚRI Gábor

A KÖRÖN KÍVÜL, A KÖRÖN BELÜL

Tóth László: *Ötödik emelet*, Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1985

A szlovákiai Tóth László már legelső kritikusi szerint is „gondolati költő”. Habár a kritika az első verseskönyv kapcsán jogosan kizárólagos, amikor az intellektualitás „befelé irányultságáról” beszél, arról, hogy „igyekszik elszakadni az egyszeri, az esetleges látványtól”, és „az élet napi tényei helyett a lét alaphelyzeteinek a megragadására törekszik, véges helyett inkább a végtelent próbálja érzékeltetni” (Zalabai Zsigmond), az azóta megjelent verseskötetek és a legutóbbi (*Ötödik emelet*) jelentősen módosítják az összképet. Olyannyira, hogy ez utóbbi kötet verseinek nagyobb részéről épp az ellenkezőjét mondhatjuk el: a képiiséget „az egyszeri, esetleges látvány” indukálja, az „élet napi tényei” rögzítődnek, az „végtelen” helyett inkább a „végest” érzékelteti... Nem mintha a gondolatiság elsikkadt volna, csupán annyi történt, hogy a költő — a szemléleti változással párhuzamosan — az önkeresés stációját meghaladva fölszámolta „világhiányát”, fölszámolta ugyanakkor az egynézőpontúságot is, s ezzel egyetemben nyelve is letisztult. (Ti. Tóth Lászlót, kezdetben talán joggal vádolták „érthetlenséggel”, mert né-